

Népszínháznak hazudott blöff

Koltai Tamás

A József Attila Színház a szokásosnál korábban kapta meg a március 27-i színházi világnapra szóló üzenetet. Az volt benne, hogy oszlassák fel a társulatot. Egy színház ünnepélyes megszűntetése még a kultúra szisztematikusan leépítése idején is meglepő. Az elbocsátó szép üzenet csak az első lépés. Angyal földön kis ideig még lesz színház, csak mások csinálják majd, miután kiderült, hogy „hasznosítási pályázattal”, támogatás nélkül nem lehet „színház jellegű tevékenységet” folytatni. A színházjelleghez is kell némi pénz, bár kevesebb, mint a színházhoz. Csak annyi, amennyiért a politikai klientúra következő befutója elvállalja.

Színházat megszűntetni nem csak botrányos, de helytelen is. Színházi kultúrára szükség van. Hivatalos álláspont szerint a József Attila Színház rosszul szerepelt a gazdálkodj okosan játékban. Arról, hogy miként szerepelt a színházi kultúrában, nincs álláspont, de ha volna, talán még rosszabbul járna, mert a szemére vetnék, hogy az utóbbi években alternatív előadásokkal siklatta ki a népszínházat. Holott a népszínház állítólag a magyar színház legfelső foka. Elsősorban vidéken, de a József Attila Színházban is, amelyre régóta úgy tekintenek, mint vidéki színházra Pesten. A népszínházhoz újabban hozzáteszik a konzervatív jelzőt, és kiterjesztik a kultúra egészére. Ez már hivatalos álláspont. Konzervatív nemzeti kultúrát, mert ez kell a közönségnek! – hangzik egyre gyakrabban, és mivel központi direktíváról van szó, konzervatív udvari kultúrát kell értenünk rajta. Az összetekolt esztétikai programot a közismerten teóriaellenes magyar kulturális közegben elméleti-történeti alapvetésekkel próbálják alátámasztani. Ezek egyike a népszínház.

A népszínház mint elnevezés történetileg foglalt. A múlt század ötvenes éveiben Jean Vilar nevezte Nemzeti Népszínháznak, Théâtre National Populaire-nek (TNP) előbb a párizsi külvárosban (a „József Attilában”), majd a csaknem háromezer nézőt befogadó Chaillot-palotában munkástömegeket mozgósító teátrumát, amelynek célja a magaskultúra, a klasszikus és kortárs dráma népművelő akciókkal kiegészített bevezetése volt. A fogalom mai hirdetői, még a jóhiszeműek is, épp ellenkezőleg, a műfaji sokféleség igényére hivatkozva, de a műfajokat nem értékszempontból, hanem esztétikailag közömbös piaci szempontból minősítve, a népszerű színház színönimájaként használják, és a könnyen fogyasztható, populáris salátaprogramra értik. A megtevesztő és meghamisított népszínházi elv az eredeti fordítottja. A valóságos életproblémákkal szembenező, illetve az azoktól eltávolító, érzelmileg és gondolatilag kasztrált, rózsaszín álomszínház ellentétéről van szó.

A jó politikai magaviseletükért színházvezetői pozícióban részesült központi pártkáderek most operai unisonóban zengik, hogy a nézőnek pozitív, reményteljes színházra, szerethető, szép és idealista példákra van szüksége. Még a jobb színházi embernek számító Vidnyánszky Attila is arról beszélt, hogy az „arctalan fájlú globalizáció hamis ideológiájával szemben a karakteres nemzeti értékeket kell vállalni, menteni és továbbfejleszteni”, azt a magyar kultúrát, amelynek nincs köze „az Európa nagy részét agresszív módon uraló színházi gondolkodáshoz”. Ez a Kádár-rendszer pártállami kulturális ideológiájának tipikus visszhangja. Akkor is ugyanarról volt szó: a néző ne önállóan gondolkodjon, hanem kézen kapjon igazságokat. A dorgatóriumok egyikét több mint harminc évvel ezelőtt is színházi rendező, Vámos László vezette elő Peter Zadek hírneves Othello-rendezésének lesújtó bírálatával, melyben elfogadhatatlannak tartotta Desdemona bikiniből kibuggyanó fehér testét a ciprusi strandon, majd ugyanazt véres húscsáfként henteskampóra akasztva. Erre válaszul fogalmazta meg **Eörsi István** – Brecht nyomán – a kellemes és kellemetlen színház ellentétét, egyfelől említve „az emberi együttélés nyugtalanító képmásainak” színházat, szembeállítva azokkal a színházi képmásokkal, amelyek „az emberi együttélés fennálló formáit – jó esetben szórakoztató módon – alapjaikban rendben levőknek mutatják”. A kultúrásinovinnyok ideológiája akkor is, mint ma, az agresszív európai színházi gondolkodás és a karakteres nemzeti érték elmentetése stilizálta át a valósághoz való eltérő viszonyból következő szemléleti különbséget. **Eörsi** 1979-es iróniája, amellyel az Aczél-kultúrpolitikát támadta, szó szerint érvényes ma is: „Milyen ismerősen cseng ez a szöveg: jó vízű honi kútjainkat néhány fránya külföldmájmóló mérgezi meg, hozza az

idegen módit, a beteges dekadenciát, és (...) terrorizálja a túlnyomó többséget, a közízlést, a közvéleményt.”

Az Alföldi Róbert János vitézének prostituáltakkal benépesített Tündérország-alujáróját vitató Vidnyánszky és a Vidnyánszky Ludas Matyi-átírását ízléstelennek, aberátnak, a magyar kultúra ellen elkövetett merényletnek nevező szélsőjobbos dilettáns ugyanannak a színházi vakságnak az áldozatai. Mindkettőjük figyelmébe ajánlható **Eörsi** esztétikai alapvetése: „A maradandó értékű darabok a konfliktusoknak, indulatoknak, gondolatoknak nem konkrétan rögzített valóságát, hanem valamely megszabott körön belül lehetséges mozgásterét bővíthet elénk – a mű világa akkor konkretizálódik, amikor egy adott együttes fizikai és szellemi valósága e megszabott mozgáster pontjain inkarnálódik. Ha a felvázolt

Fehér zászló a színpadon – a Kvartett előadása a Nemzeti Színházban

Fotó: Bócsi Krisztián

rendszer érzékletes és igaz, akkor sokféleképpen konkretizálható, még egyazon korakban is, a későbbi korok pedig szükségképpen átértelmezik az eredetileg lehetséges értelmezéseket, mert öntudatának régebbi szakaszait a mai emberiség csak mai öntudatával közelítheti meg.”

Eörsi nem számolhatott azzal, hogy egy magát demokratikusnak, nemzetinek és európainak tartó politikai hatalom 2010-től a kontinensen egyedülálló módon az öntudat szisztematikusan kikapcsolására fog törekedni az élet minden területén, és jövőképként a színházi horizontra is az önámítás szívárványos egét rajzolja föl. Ezzel sikerül még belterjesebbé szűkítenie az amúgy is zárt magyar színházat, amelynek fesztiválmentes provincializmusát nemrég épp az agresszív európai színházi gondolkodásra panaszkodó Vidnyánszky tette szóvá, ellenpéldaként említve a legkisebb romániai színházi városokban is rendszeres nemzetközi találkozókat, amelyeken egyébként állandó résztvevők az általa arctalanak és globalizáltak tartott színházi nemzetek előadásai. Ugyanott, Erdélyben a legjobb magyar nyelvű színházak európai kitekintésben, színvonalban és nemzetközi kapcsolatokban meghaladják a határon belüli szakmai és szellemi nivóját. Végképp tévedés a hivatalos kormánykultúrában (elképesztő, hogy megint van ilyen!) bekövetkezett fordulat alátámasztására a monarchiabeli osztrák szupremációt, a német kultúra vagy a kommunista ideológia rossz hatását emlegetni. A német kultúra ma minőségben és progresszivitásban is világelső – nemrég a Mezzo közvetítette Bayreuthból a nürnbergi mesterdalnokok „nagy német kultúr-főlényel” leszámoló, a közönség nacionalista hányadát hallhatóan irritáló előadását –, a K. u. K. osztrák konzervativizmust mára Grasztól Bécsig és Salzburgig fölváltotta az államilag is tolerált nonkonform, értékkentrikus, illúziótlanul nyers teátrum, a kommunista utóállamok nagy részében pedig a fősodor színháza nemcsak nyitott a hamis tudatot provokáló, alternatív áramlatok-

ra, hanem azok aktív művelője is. Az ortodox Szovjetunió egyik utódjából színházi világpolgár lett Oroszország, amelynek nemzetközi csúcspontjában korábban Vidnyánszky és Ascher Tamás, legújabbán Bodó Viktor kapott nagy értékű díjat. A Grazban, nagyszínpadon állandó vendégrendező Bodót beválasztották a berlini elitklubba, Mundruczó Kornél a leghíresebb hamburgi színházban most vitt színre Dosztojevszkij-adaptációt, Schilling Árpád Európa-díjat nyert, Kovalik Balázs Münchenben rendezte – többek között – magyar szerző(k), Madách és Eötvös Péter Tragédia-operáját. Ők négyen itthon a megtúrtek kategóriájába tartoznak. Illetve abba sem.

Itthon eljött a szellemi elsötétítés ideje. „A kortárs magyar kultúra egyre távolabb kerül a világtól”, írja György Péter. Egy kritika helytelenítőleg szóvá teszi, hogy az ope-

szemelt igazgató nyilvánvaló alkalmatlanságát. (Mellesleg, bár a szavuk semmiképpen sem számított volna, hogyan néznek tükörbe a szakmainak nevezett bizottság tagjai, akik értékelhetőnek találták Blaskó Balázs dilettáns hablatyát?) Valószínűleg a hübrisz dolgozik Vidnyánszkyban, különben nem tűrné el, hogy egy stúdiószínházi fesztivál programjába előre beválogassák azt az előadását, amely csak a találgató kezdete előtt pár nappal készül el. „Mindenki tudja, hogy nincsenek egyenlő esélyek”, nyilatkozta a szocialista kormány idején. A kivételezettek körén kívül változott valami?

Félelemtől reszkető rendezők és színgazgatók sietnek a hatalomnak megfelelni, egyesek székük megtartása, esetleg újabb pozíció szerzése reményében a Fideszbe belépni, mások a kormányzást szolgálva nívót hígítani, megint mások lefelé lícitálva

”

Félelemtől reszkető rendezők és színgazgatók sietnek a hatalomnak megfelelni, egyesek székük megtartása, esetleg újabb pozíció szerzése reményében a Fideszbe belépni, mások a kormányzást szolgálva nívót hígítani.

ráházi műsorfüzet kultúrtörténeti kontextusba helyezte valamelyik bemutatót. Ez-tán majd nem fogja, külföldre kell mennünk könyvtárpótló előadás-brossúráért, s persze nem is lesz mit kontextusba helyezni, mert az Operaház konzervatív intézmény, közönsége a megcsócsált klasszikusokat szereti, tehát azt is kapja, és csak nevet az ostoba wroclawiakon, akik kortársopera-fesztivált rendeznek a pénztár előtt kigyózó sorokkal. Jót s jól, ebben áll a nagy titok, mondta egykor a költő. Alá, alább és legalább, mondja a mai politikai kultúra kliense. Vidnyánszky blöffszínházakat emleget az alternatívok között, s mivel politikai alapon viszonyul a művészi alkotásokhoz (a sajátjain kívül, amelyeknek kétségtelen értékeit nem győzi erőteljesen hangsúlyozni), nem hajlandó nevével nevezni a pártpolitikai ernyőszervezete alá tartozó színházak jó néhányának überblöff nivótlanságát, ami kőszínházokról és az állami támogatás sokszorosáról lévén szó, sokkal súlyosabban esik latba. Elveszti szakmai hitelét az a párt- és kormánykegyéből túlhatalomhoz jutott színházi ember, lett legyen bármilyen elismert művész (díjazták, de nézni nem szeretik, mert túl „művészi” és kevésbé populáris nekik), aki nem akadályozza meg az ország egyik legjobb műhelye, az Egri Gárdonyi Géza Színház szétverését, vagy ha erre nincs módja, mert a pártközpont erősebb nála, nem deklarálja a ki-

szórakoztató bulvárt csinálni az emblematikus körüli színházból, késleltetni a magát az igazgatói irodába álmódú vidéki blöffember odaérkezését. Meglepetésszerű, ha az új ki-nevezettek közül nem mindenki áll be a sorba, mint az óvatosan értékálló kecskeméti, a tiszta lappal induló kaposvári és a nyitottabbá váló Magyar Színház – rossz szemmel nézi is őket a szakmainak nevezett pártszolgálatos csúcstest. Közben veszélybe került a nemzetközi hálózatba intézményesen kapcsolódó néhány utolsó láncszem, a Trafó, a Tavaszi/Őszi Fesztivál és a Nemzeti Színház. A Nemzeti Színházat, amely hivatása magaslatán áll, eddig aligha a minőség mentette meg a szétveréstől. Inkább az, hogy nem tudható – a hatalom erről nem ejt szót –, Vidnyánszky volt-e az, akire nem lehetett ráerőltetni a rossz ízlésű Eperjes Károlyt, vagy Eperjesre nem lehetett Vidnyánszkyt. A Nemzeti ma túl jó ahhoz – túl sok kvalitásos új magyar drámát mutat be, túl nagy felelősséggel vizsgálja a nemzeti traumákat, túl erős társulatot hozott létre, és túl színvonalas előadásokat produkál –, hogy sokáig eltűnjék. De most még korai a rombolás, az Európai Unió is nagyon figyel, épp elég van a rovásunkon. Majd ha lejön rólnk a fény, és újra kikerülünk a perifériára, nekiláthatnak, hogy megtalálják a rátermett klient, és bevégezzék az utolsó felvonást.

HIRDETÉS

„Nem tudjuk mit hoz a másnap hajnal. Még azt se tudjuk milyen színű lesz.”

Cormac McCarthy Vad lovak

A Határvidék-trilógia véres nyitánya

MAGVETŐ